

ÖDÖN VON HORVÁTH

Joventut sense Déu

Traducció d'Anna Soler Horta
Pròleg de Ramon Farrés

f

F O N O L L

JUNEDA, 2021

1a edició: desembre de 2017

2a edició: setembre de 2018

3a edició: octubre de 2019

4a edició: novembre de 2021

Títol original: *Jugend ohne Gott*

© De la traducció: Anna Soler Horta

© Del pròleg: Ramon Farrés

© De les característiques d'aquesta edició: Editorial Fonoll

Disseny de col·lecció: Setanta

Cobertes i maquetació: Setanta (www.setanta.es)

Correcció lingüística: Laia Noguera

Impressió: Anfigraf Indústria Gràfica

Editat per:

Editorial Fonoll, SL

C/ Prat de la Riba, 128 · 25430 Juneda

www.editorialfonoll.cat

ISBN: 978-84-947366-0-5

Dipòsit legal: DL L 1267-2017

Advertiment legal:

És rigorosament prohibida, sense l'autorització dels titulars del copyright, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic.

The translation of this work was supported by a grant from the Goethe-Institut which is funded by the German Ministry of Foreign Affairs, and by a grant from the Austrian Federal Chancellery - Division of Arts and Culture.

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

**GOETHE
INSTITUT**

Sprache Kultur Deutschland

Ödön von Horváth contra «l'era dels Peixos»

Ödön von Horváth (Rijeka, 1901 - París, 1938), dramaturg i novel·lista austrohongarès en llengua alemanya, no ha tingut fins avui gaire sort en el nostre àmbit lingüístic, sobretot si el comparem amb altres autors coetanis —bàsicament del període d'entreguerres— pertanyents al mateix món —és a dir, l'imperi dels Habsburg, que aleshores abraçava bona part de l'Europa central i oriental— i que s'expressaren en alemany, com ara Arthur Schnitzler, Rainer Maria Rilke, Robert Musil, Stefan Zweig, Franz Kafka, Franz Werfel o Joseph Roth. Tant és així que fins ara disposàvem d'una sola obra seva publicada en català, la peça teatral *Amor fe esperança*, que Feliu Formosa va traduir per a una posada en escena signada per Carlota Subirós al Festival Grec de 2005, i que posteriorment es va editar en forma de llibre.

Sabem que hi ha altres obres de teatre de Horváth traduïdes al català, com ara *Kasimir i Karoline* —que Calixto Bieito va muntar a la Sala Beckett l'any 1994—, *El divorci de Figaro* —estrenada al Teatre Alegria de Terrassa el 2001 amb direcció de Jordi Mesalles— o *Don Joan torna de la guerra* —que s'ha escenificat diverses vegades en tallers de l'Institut del Teatre de Barcelona. També es va fer una adaptació teatral de la seva novel·la *Un fill del nostre temps*, amb traducció d'Andreu Carandell, que es va representar la temporada 2011-2012 al Teatre Akadèmia amb direcció de Thomas Sauerteig. Però totes aquestes versions han restat inèdites fins al dia d'avui.

L'escassa difusió de l'obra de Horváth entre nosaltres es pot explicar en part per la brevetat de la seva vida, atès que

va morir amb només 36 anys i no va tenir temps de confegir un corpus literari d'una extensió semblant als de Schnitzler, Musil, Zweig o Roth. També hi pot haver influït que el gruix principal de la seva producció literària, que és la d'àmbit teatral, hagi quedat sempre a l'ombra d'un altre coetani seu, Bertolt Brecht, la figura indiscutible del teatre en llengua alemanya del període d'entreguerres. Sobre això, tanmateix, val la pena citar un comentari de Peter Handke que al seu moment va causar polèmica:

Com a purs jocs formals, encara puc suportar les obres de Brecht, com a rondalles irreal però commovedores, perquè em mostren la simplicitat de l'ordre que no existeix. M'estimo més Ödön von Horváth amb el seu desordre i la seva sentimentalitat no estilitzada. Les frases confuses dels seus personatges m'esglaien, els models de maldat, de desemparança, de desconcert en una societat determinada es manifesten de manera més clara en Horváth. I m'agraden d'ell aquestes frases *trastornades*, que mostren els salts i les contradiccions de la consciència, una cosa que només podem trobar en Txèkhov o Shakespeare.

Però qui va ser Ödön von Horváth? Fill d'un diplomàtic hongarès destinat a Fiume (l'actual Rijeka croata) i d'una alemanya de Transsilvània, va passar la seva infantesa i joventut en diverses ciutats centreeuropees: Belgrad, Budapest, Munic, Bratislava i Viena. Potser per això va tenir des de sempre un esperit cosmopolita, fins al punt que la desaparició de l'Imperi austrohongarès després de la Primera Guerra Mundial no li va provocar cap trauma, ans al contrari: «No vessaré ni una sola llàgrima per l'antiga Àustria-Hongria. El que està podrit ha d'esfondrar-se». De fet, la condició d'apàtrida li venia com l'anell al dit: «Jo no tinc pàtria, i com és natural no pateixo per això, perquè m'allibera de sentimentalismes innecessaris».

Després de fer estudis de literatura, art i psicologia a Múnic, l'any 1924 Horváth es trasllada a Berlín i comença a escriure per al teatre en aquells moments convulsos i efervescents de la República de Weimar. A diferència de Brecht, però, la seva denúncia de les condicions socials i polítiques no té mai un to moralitzant ni dogmàtic. Horváth no era un marxista; tal com ho va expressar ell mateix: «Jo veig les coses únicament des del punt de vista humà. Només vull mostrar la lluita de l'individu enfront del predomini de la societat. I m'és igual de quina societat es tracti».

Com a anècdota esmentarem que Horváth passa per Barcelona l'any 1929, amb motiu de l'exposició universal, i que deixa constància de les seves impressions d'aquell viatge en una novel·la titulada *Der ewige Spießer* (*L'etern província*), publicada el 1930.

Just després li arriba el reconeixement literari amb l'estrena d'*Italienische Nacht* (*Nit italiana*) i *Geschichten aus dem Wiener Wald* (*Històries dels boscos de Viena*) i la concessió del prestigiós Premi Kleist. Però això alhora el posa en el punt de mira dels sectors nacionalsocialistes, i quan el 1933 Hitler és elegit canceller la seva obra *Amor fe esperança* ja no es pot estrenar i Horváth es veu obligat a deixar Alemanya i tornar a Àustria. D'aquesta època és el seu matrimoni efímer amb la cantant Maria Elsner.

Però la situació a l'Àustria filofeixista de l'època no és gaire millor que a l'Alemanya nazi, i Horváth ha d'estrenar a Praga les seves obres d'aquesta època i publicar la novel·la que ens ocupa aquí, *Juventut sense Déu*, en una editorial d'Amsterdam que edita els autors alemanys censurats en aquell moment. La cosa es complica amb l'annexió d'Àustria per part de Hitler l'any 1938. Aleshores Horváth ha d'abandonar definitivament el seu país i exiliar-se a París, on tot just uns quants

mesos més tard es produeix el sobtat i absurd episodi de la seva mort prematura: després de trobar-se en un cafè amb el director de cinema alemany, igualment exiliat, Robert Siodmak, per parlar precisament d'una possible adaptació al cinema de *Juventut sense Déu*, Horváth torna passejant al seu hotel pels Camps Elisis quan esclata una tempesta que fa caure la branca d'un plàtan damunt la seva nuca i el mata a l'instant.

Tot i que se'n conserven esbossos i provatures que es remunten fins als anys 1934-1935, Ödön von Horváth va escriure la versió definitiva de *Juventut sense Déu* l'estiu de 1937, en un moment en què la situació a Àustria ja és asfixiant. En un dels esbossos previs a la novel·la, Horváth va escriure: «He pensat moltes vegades començar un diari, però no em trobava prou important. Si ho faig ara és com a conseqüència del reconeixement que no tinc ningú amb qui pugui parlar». *Juventut sense Déu*, en la seva forma final, no és un diari, ni l'autor n'és el protagonista, però conserva molt d'aquest caràcter confessional i sens dubte el mestre que narra la història en primera persona té molt d'*alter ego* de l'autor.

La novel·la tematitza aquesta asfíxia individual en un ambient totalitari, però sense tractar directament la situació política, que apareix només com un rerefons difús, sense referències directes al règim nacionalsocialista i als seus col·laboradors. A Horváth semblen interessar-lo més les conseqüències que una ideologia d'aquesta mena pot tenir en les persones i com aquestes hi poden reaccionar. És per això que qüestions com la culpa o la veritat hi tenen més pes que no pas la repressió o la injustícia, i al capdavant el tema central és la recerca de la transcendència en una societat on l'estat ha segrestat els individus. Tot plegat, a més, disfressat de trama policíaca, i per acabar-ho d'adobar, escrit amb un estil molt personal que no renuncia a la poesia.

Per aquest motiu no ha d'estranyar que alguns crítics antifeixistes de l'època mostressin la seva perplexitat davant d'aquesta obra. Així, per exemple, Jakob Humm va escriure: «He de reconèixer que no entenc com es pot utilitzar el feixisme com a excusa per escriure una novel·la d'entreteniment». Més clarivident va ser Klaus Mann, que en la seva necrològica de Horváth va afirmar: «L'efecte de les tendències crítiques o fins i tot de la polèmica política contingudes en la prosa poètica de Horváth no es veuen debilitades per l'intens lirisme de l'expressió, sinó significativament augmentades».

En qualsevol cas, els nazis ho van tenir molt clar des del principi: a l'inici de 1938, quan tot just començava a circular el llibre, les autoritats alemanyes el van posar a la llista d'obres indesitjables «per les seves tendències pacifistes» i van ordenar-ne la confiscació de tots els exemplars que circulessin al territori del Reich. No van poder impedir, però, que *Joventut sense Déu* es convertís en un èxit immediat fora de les fronteres del Reich, primerament entre la ja nombrosa comunitat d'exiliats i tot seguit entre el públic general a través de les traduccions que se'n van fer al francès, l'anglès, el txec, el polonès i el neerlandès.

A nosaltres, *Joventut sense Déu* ha trigat vuitanta anys a arribar-nos, i potser no és del tot casualitat que ho faci ara, quan al nostre voltant hi ha tants indicis d'una reculada cap a una situació com la que va viure Ödön von Horváth abans de la seva mort prematura. Tant de bo la seva lectura ajudi a prevenir que es repeteixi allò que la novel·la anuncia: «Venen temps glaçats [...], l'era dels Peixos. L'ànima de les persones es tornarà impassible, com la cara d'un peix».

Ramon FARRÉS

ÖDÖN VON HORVÁTH

Joventut sense Déu

Els negres

25 de març.

A l'escriptori hi ha un ram de flors. Un bonic detall de la meua mestressa, que s'ha recordat que avui és el meu aniversari.

Però necessito lloc i poso les flors a un costat, i també la carta dels meus pobres pares. La mare ha escrit: «Per molts anys, estimat, en el dia del teu trenta-quatrè aniversari. Que Déu totpoderós et doni salut, sort i felicitat!». I el pare ha escrit: «Per molts anys, fill, en el dia del teu aniversari. Que Déu totpoderós et doni sort, felicitat i salut!».

La sort no és mai sobrera, penso, i de salut també en tens, gràcies a Déu! Toco fusta. Però feliç? De feliç no en soc pas. Ben mirat, ningú no n'és, de feliç.

M'assec a l'escriptori, destapo un flascó de tinta vermella, em taco els dits i em poso de mal humor. Coi, haurien d'inventar una tinta que no ho empastifés tot!

De feliç no en soc, no.

Prou bestieses, em dic a mi mateix. Tens una feina fixa que et dona dret a cobrar una pensió de jubilació, i avui en dia, que ningú no sap si demà la Terra continuarà girant, això no és cap minúcia! Més d'un faria el que fos per ser al teu lloc! El percentatge de candidats a una plaça d'institut que arriben a exercir de professors és baixíssim! Gràcies a Déu

que tu pertanys al cos docent d'un institut municipal i et pots permetre el luxe de tornar-te un vell xaruc sense haver de preocupar-te pels diners! Si vols, pots viure fins als cent anys i tot, potser arribaràs a ser l'home més vell del país! El dia del teu aniversari la teva foto sortirà a les revistes, i a sota hi dirà: «Encara conserva la plenitud de les seves facultats». I tot això, amb una pensió a la butxaca! Pensa-hi bé i no faltis al deure!

Com que no vull faltar al deure, em poso a treballar.

Tinc vint-i-sis quaderns al costat, vint-i-sis nois d'uns catorze anys que ahir, a la classe de geografia, van haver d'escriure una redacció, perquè ensenyi geografia i història, jo.

A fora encara fa sol, que bé s'hi deu estar, al parc! Però la feina primer de tot, corregeixo els quaderns i apunto en una llibreta qui serveix i qui no.

El tema proposat, d'acord amb el pla d'estudis és: «Per què hem de tenir colònies?». Això, per què? A veure què hi diuen els alumnes.

El nom del primer estudiant comença per *B*: es diu Bauer de cognom, i de nom, Franz. En aquesta classe no hi ha cap cognom que comenci per *A*, i en canvi, en tenim cinc amb *B* inicial. No és gaire habitual que coincideixin tantes *B* en un grup de vint-i-sis alumnes! Però dues de les *B* són de bessons, i això explica l'anomalia. Inconscientment dono un cop d'ull a la llista de noms de la llibreta i constato que la *B* gairebé només l'atrapa la *S*. Exacte: quatre noms comencen per *S*, tres per *M*, dos per *E*, *G*, *L* i *R* i un per *F*, *H*, *N*, *T*, *W*, *Z*, mentre que no hi ha cap cognom que comenci per *A*, *C*, *D*, *I*, *O*, *P*, *Q*, *U*, *V*, *X* o *Y*.

A veure, doncs, Franz Bauer, per què necessitem les colònies?

«Necessitem les colònies», escriu, «perquè ens calen grans quantitats de matèries primeres, ja que sense matèries pri-

meres no podríem fer funcionar de manera òptima la nostra gran indústria, cosa que tindria com a conseqüència desastrosa que els treballadors d'aquí tornessin a perdre la feina». Justa la fusta, Bauer! «Però no es tracta tant dels treballadors» —doncs de què, Bauer?—, «sinó més aviat del conjunt de la nació, perquè al capdavant els treballadors també formen part de la nació».

Vet aquí un descobriment sens dubte fenomenal, penso, i de sobte constato amb estupor la freqüència amb què en els nostres temps se'ns serveixen veritats obsoletes com si fossin eslògans acabats de formular. O ha estat sempre així?

No ho sé.

L'únic que sé és que ara m'he de tornar a llegir vint-i-sis redaccions, unes redaccions que arriben a conclusions falses partint d'hipòtesis errònies. Seria fantàstic que el que és «er-roni» i el que és «fals» s'anul·lessin mútuament, però aquest no és el cas. Caminen de bracet corejant tòpics sense sentit.

Em guardaré prou, com a funcionari municipal, de criticar gens aquesta cantarella encisadora! Em sap greu, però què pot fer una sola persona contra tothom? Només enfadar-se en secret. I jo ja estic tip d'enfadar-me!

Afanya't a corregir les redaccions, que faràs tard al cinema!
Què caram ha escrit l'N.?

«Tots els negres són murrís, covards i ganduls.»

Això ja passa de mida! Ho ratllo tot!

I quan em dispo a escriure al marge del full amb tinta vermella: «Generalització absurda!», m'aturo. Atenció, aquesta frase sobre els negres l'he sentit no fa gaire en algun lloc. On va ser? És clar: ressonava per l'altaveu del restaurant, i gairebé em va fer passar la gana.

Per tant, deixo la frase tal com està, ja que cap professor no té dret a ratllar res del que es diu a la ràdio.

I mentre continuo llegint, sento la ràdio sense parar: murmura, udola, borda, parrupeja, amenaça..., i els diaris ho reprodueixen, i la canalla..., la canalla ho copia.

Ja he enllestit la lletra *T*, i ara és el torn de la *Z*. On és la *W*? N'he perdut el quadern? No, ahir en *W.* estava malalt. El diumenge va agafar una pulmonia a l'estadi, ara me'n recordo, el seu pare m'ho va comunicar degudament per escrit. Pobre *W.*! Per què vas a l'estadi quan plou a bots i barrals i fa un fred que pela?

Aquesta pregunta te la podries fer a tu mateix, em dic, perquè diumenge tu també vas anar al camp, i no t'én vas moure fins al xiulet final, tot i que el futbol dels dos equips era més aviat mediocre. De fet, el partit va ser francament ensopit. Doncs per què t'hi vas quedar?

I els altres trenta mil espectadors?

Per què?

Quan l'extrem dret dribla el centrecampista i centra la pilota, quan el davanter centre l'envia a l'espai buit i el porter s'hi llança al damunt, quan l'interior esquerre esquiva el defensa i avança per la banda, quan el defensa salva el gol sobre la línia, quan un jugador clava una empenta a un altre o té un gest d'esportivitat, quan l'àrbitre és bo o dolent, parcial o imparcial, per a l'espectador no existeix res més al món que el futbol, tant si fa sol com si plou o neva. S'oblida de tot.

I què és «tot»?

No puc evitar somriure: els negres, probablement...

Plou

L'endemà al matí, quan vaig arribar a l'institut, mentre pujava les escales de la sala de professors, vaig sentir un gran enrenou al segon pis. Hi vaig anar corrents i vaig veure que cinc nois —l'E., en G., l'R., l'H. i en T.— n'apallissaven un altre, l'F.

—Es pot saber què passa? —vaig exclamar—. Si us voleu esbatussar com si encara fóssiu a primària, almenys feu-ho un contra un, però cinc contra un, això és de covards!

Em van mirar, sorpresos, fins i tot l'F., l'ase dels cops, que duia el coll esparracat.

—Què us ha fet? —vaig preguntar, però els herois no obrien la boca, i la víctima, tampoc. Amb penes i treballs vaig aconseguir arrencar-los que l'F. no havia fet res als altres cinc, al contrari: eren ells els que li havien robat l'entrepà, i no pas per menjar-se'l, sinó només pel gust de prendre-l'hi. L'havien llançat per la finestra.

Miro a baix. És allà, sobre l'empedrat gris. Continua plovent i l'entrepà es distingeix sobre el paviment.

I penso: potser aquests cinc no tenien entrepà i els molestava que l'F. en tingués. Però no, tots en tenien; en G., dos i tot. I els torno a preguntar:

—Doncs per què ho heu fet?

Ni ells mateixos no ho saben. Estan palplantats davant meu i riuen per sota el nas, confusos. Ja sé que l'home és capaç

de cometre maldats, ho diu la Bíblia. Quan va parar de ploure i les aigües del diluvi van minvar, Déu va dir: «No tornaré mai més a maleir la terra per culpa dels homes, perquè el cor de l'home està inclinat al mal des de la joventut».

Ha complert la seva promesa, Déu? Encara no ho sé. Però els torno a preguntar per què han llançat l'entrepà al pati. Només vull saber si han sentit mai que des de temps immemorials, des de fa milers i milers d'anys, des de l'albada de la civilització, existeix una llei no escrita que s'aplica arreu, un bonic precepte masculí: si us voleu barallar, baralleu-vos un contra un! Comporteu-vos sempre amb cavallerositat! I em giro de nou cap als cinc i els pregunto:

—No us fa vergonya?

No, no els fa vergonya. No parlem la mateixa llengua. Em miren amb estranyesa, només l'E. somriu. Es riu de mi.

—Tanqueu la finestra —dic—, que plou!

La tanquen.

Com serà aquesta generació? Cruel o només mal educada?

No dic res més i me'n vaig a la sala de professors. Quan soc a l'escala, m'aturo un moment i paro l'orella: es tornen a barallar? No, tot està en calma. Han quedat glaçats.

